

ศิลปะการแสดงหมอลำพื้นบ้านอีสานในฐานะสื่อในการสร้างความหมายและการมีส่วนร่วมของผู้ชมและความจงรักภักดีต่อคณะหมอลำ

พชรณัฐ ไคนุ่นภา*
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

วันที่รับบทความ 15 กันยายน 2567

วันที่แก้ไขบทความ 5 มิถุนายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ 4 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีต้นกำเนิดจากภาคอีสาน ซึ่งเป็นทั้งการแสดงและการสื่อสารผ่านการเล่าเรื่องโดยใช้เพลงลูกทุ่งหมอลำอีสาน โดยเนื้อหาการแสดงของหมอลำได้สะท้อนถึงวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนอีสานทำให้การแสดงหมอลำไม่เพียงแต่เป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อในการสร้างความหมายและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ชมด้วย ซึ่งในบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจบทบาท พัฒนาการของหมอลำ 2) บทบาทของหมอลำในฐานะสื่อ เป็นการศึกษาวิเคราะห์การตีความและการตอบสนองของผู้ชมที่มีต่อเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอการแสดงหมอลำ และ 3) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชม เช่น บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ชม และสื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีทางนิเทศศาสตร์และการสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการการของหมอลำในฐานะสื่อพื้นบ้านที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติทำให้ศิลปะการแสดงหมอลำพื้นบ้านมีรากฐานมายาวนานในภาคอีสาน ตั้งแต่ยุคแรกที่ถูกบันทึกด้วยวีดิทัศน์กรรม สู่ยุคดิจิทัล โดยได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีและการสื่อสาร

คำสำคัญ: ศิลปะการแสดง; หมอลำ; การสร้างความหมาย; การมีส่วนร่วมของผู้ชม; ความจงรักภักดี

* ผู้รับผิดชอบบทความ: Phacharanat@kru.ac.th

The Art of Isan Molam Folk Performance as a Medium for Meaning-Making, Audience Engagement, and Audience Loyalty

Phacharanat Kainunpa*

Faculty of Management Science, Kanchanaburi Rajabhat University

Received 15 September 2024

Received in revised 5 June 2025

Accepted 4 July 2025

Abstract

Mor Lam is a traditional folk performance art that originated in Northeastern Thailand (Isan). It serves both as a form of entertainment and as a medium for storytelling, using Isan Luk Thung (folk country music) as its primary mode of expression. The content of Mor Lam performances reflects the culture, traditions, and way of life of the Isan people. Therefore, Mor Lam is not merely a performance for entertainment but also functions as a medium for meaningmaking and audience engagement. This academic article aims to: 1) Explore the roles and development of Mor Lam 2) Examine Mor Lam as a medium, through an analysis of audience interpretation and responses to its content and presentation and 3) Identify the factors that influence audience perception and participation, such as social and cultural contexts, personal experiences of the audience, and other related media. The study employs theoretical frameworks and concepts from communication and media studies to gain a deeper understanding of the evolution of Mor Lam as a complex and multidimensional form of indigenous media. This research highlights how Mor Lam, deeply rooted in Isan agricultural life, has evolved from its traditional origins into the digital era, influenced by technology, and communication.

Keywords: performing arts; Molam; meaning-making; audience engagement; brand loyalty

* Corresponding author: Phacharanat@kru.ac.th

DOI: 10.14456/tujournal.2026.14

บทนำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญในวัฒนธรรมอีสานมาช้านาน โดยเป็นทั้งสื่อบันเทิง การสื่อสาร และการถ่ายทอดภูมิปัญญาถิ่นได้เป็นอย่างดี นอกจากทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อความบันเทิงแล้ว หมอลำยังมีบทบาทที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติในแง่ของการตีความหมาย (จินดา แก่นสมบัติ, 2559) รวมถึงการที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดงนั้น เช่น การร่วมชมด้านหน้าเวทีจนขอดแจ้ง (ชมจนเข้าของอีกวัน) หรือการร่วมเป็นแม่ยกพ่อยกคล้องมาลัยธนบัตรจำนวนมาก ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าหมอลำนั้นเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักในประเทศไทย (สรารุณี สีหาโคตร และคณะ, 2565) ซึ่งในบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจบทบาท พัฒนาการของหมอลำในฐานะสื่อ มุ่งเน้นการตีความและการมีส่วนร่วมของผู้ชมกับการแสดงโดยการวิเคราะห์การตีความและการตอบสนองของผู้ชมต่อเนื้อหาและรูปแบบการแสดงหมอลำ ตลอดจนปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชม เช่น บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ประสบการณ์ส่วนตัว และสื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎีทางด้านนิเทศศาสตร์และการสื่อสาร เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของหมอลำในฐานะสื่อที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (หิรัญจักรเสน, 2561) โดยนำเสนอผลการศึกษาตามกรอบแนวคิด (conceptual framework) เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวมว่าหมอลำทำงานอย่างไรในฐานะสื่อ และเพื่อแสดงกลไกที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกผูกพันจนเกิดความรักรักภักดีต่อศิลปะการแสดงหมอลำ ความหมาย และความสำคัญทางวัฒนธรรม รายละเอียดดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิด (conceptual framework)

ที่มา: ฉัตรชัย พิศพล (2565)

ศิลปะการแสดงหมอลำ ความหมาย และความสำคัญทางวัฒนธรรม

“หมอลำ” คือ ผู้ที่ชำนาญในการร้องเพลงด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน ซึ่งหมอลำเป็นศิลปะที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม ศิลปะด้านการแสดงของความเป็นอีสานอย่างได้อย่างชัดเจน ในอดีตหมอลำมักถูกใช้ในการสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนา การสอน ศีลธรรม และการเล่าเรื่องนิทานก้อม (อภิรักษ์ บัวหมากดี, 2561) โดยประวัติศาสตร์ผ่านการแสดง หรือ “หมอลำ” จะต้องมีการทักขะในการเล่าเรื่องของสังวาทหมอลำ ประกอบด้วย หมอลำทำนองขอนแก่น หมอลำเพลิน หมอลำภูไท เป็นต้น (ผจญ พิบุ้ง, 2564) การร้องเพลงและการแสดงท่าทางที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมได้ ซึ่งมีความสำคัญของวัฒนธรรมของหมอลำในด้านต่าง ๆ คือ การอนุรักษ์ วัฒนธรรม หมอลำเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมอีสานผ่านการแสดงและการเล่าเรื่อง รวมถึงการส่งเสริมความรู้และศีลธรรม เนื้อหาของหมอลำมักจะเกี่ยวข้องกับการสอน ศีลธรรม ความเชื่อทางศาสนา และวิถีชีวิตของคนอีสาน

ความสำคัญหมอลำที่มีต่อการสื่อสารวัฒนธรรม

1. การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านภาษา และวรรณกรรมในหมอลำเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารและการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนอีสานจากรุ่นบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน (วารการ สีโย, 2561) ส่งผลให้วัฒนธรรมการแสดงหมอลำอีสานยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดจากลูกหลานมาจนถึงในยุคปัจจุบัน
2. การสร้างความบันเทิงและความเพลิดเพลิน ภาษาและวรรณกรรมที่ใช้ในหมอลำสร้างความบันเทิงและความเพลิดเพลินให้กับผู้ฟัง ทำให้หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย
3. การสะท้อนสังคมและวิถีชีวิต เนื้อหาของหมอลำมักสะท้อนสังคมและวิถีชีวิตของคนอีสาน ทำให้หมอลำเป็นแหล่งเรียนรู้และทำความเข้าใจวัฒนธรรมอีสานได้เป็นอย่างดี
4. การอนุรักษ์ภาษาถิ่น การใช้ภาษาถิ่นในหมอลำช่วยอนุรักษ์ภาษาถิ่นอีสานไม่ให้สูญหายไป ทำให้ภาษาถิ่นยังคงมีชีวิตและใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน

ความสำคัญหมอลำจากอดีตถึงปัจจุบันการว่าจ้างคณะหมอลำเพื่อไปแสดงในงานซึ่งมีผู้ชมนิยมชมชอบมาก ๆ ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานวัดทอดกฐิน งานผ้าสามัคคี ราคาว่าจ้างให้คณะหมอลำไปทำการแสดงจะขึ้นอยู่กับระยะทางด้วย ซึ่งในปี 2567 มีคณะหมอลำต่าง ๆ ที่มีราคาว่าจ้างการแสดงในตารางต่อไปนี้เป็นผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลด้วยตนเองด้วยวิธีการโทรสอบถาม/ส่งข้อความทางช่องทางในแอปพลิเคชัน fan page ของหมอลำคณะ นั้น ๆ ดังแสดงรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1 รายชื่อคณะหมอลำ สถานที่ติดต่อและราคาว่าจ้าง

ชื่อคณะ	ชื่อหัวหน้าคณะ/ ผู้ประสานงาน	ที่อยู่	เบอร์โทร	ราคาว่าจ้าง*
คณะระเบียบ วาทะศิลป์	นายระเบียบ พลกล้า	206/1-3 หมู่ที่ 12 ต.บ้านทุ่ม อ.เมือง จ.ขอนแก่น	081 975 1686	340,000 บาท
คณะประถม บันเทิงศิลป์	นายสันติ ลิ้มเสน	259 หมู่ที่ 1 บ้านผือ ต.พระลับ อ.เมือง จ.ขอนแก่น	081 739 8374	320,000 บาท
คณะรัตนศิลป์ อินตา ไทย ราษฎร์	นางขวาลา หาญสุรีย์	132 หมู่ที่ 13 บ้านสะอาด ต.บ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40000	081 708 0091	340,000 บาท
คณะคำคุณร่วม มิตร	นายไพบูลย์ ผานคำ นายวิฑูรย์ ผานคำ	320 หมู่ที่ 4 บ้านกุดหมากเห็บ ต. โนนสะอาด อ.เวียงใหญ่ จ.ขอนแก่น	084 960 4841	330,000 บาท
คณะขานเล่า บันเทิงศิลป์	นายกิตติศักดิ์ แสงหัวช้าง (บุท จักรพันธ์ ลำเพลิน)	บ้านนาแอ่ง ต.นิคมสงเคราะห์ อ.เมือง จ.อุดรธานี	089 085 0853 061 383 6899	270,000 บาท
คณะสาวน้อย เพชรบ้านแพง	นายยมนิล นามวงษา (นายโจ)	126 บ้านแพง หมู่ 14 ต.แพง อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม	096 996 5969 061 939 3915	350,000 บาท
คณะอีสานนคร ศิลป์	นายสุชาติ อินทร์พรหม (เฮียหน้อย)	สำนักงานบ้านพักอีสานนคร ศิลป์ ถ.เลียงเมืองขอนแก่น ต.แดงใหญ่ อ.เมือง จ.ขอนแก่น	093 465 8509	300,000 บาท
คณะศิลป์ปญฺไท	นายวีรพงษ์ วงศิลป์	240 หมู่ที่ 4 บ.คำม่วง ต.ทุ่ง คลอง อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์	087 229 9396	320,000 บาท
คณะหมอลำใจ เกินร้อย	นายบอย ศิริชัย	บ้านโนนสะแบง ต. ขามเรียง อ.กันทรวิชัย จ. มหาสารคาม	082 994 7936	300,000 บาท
คณะหมอลำ เสียงวิหค	นายนก พงศกร	35 ม.3 ต.ค้อใหญ่ อ.กุฉีชัย จ.อุดรธานี	096 969 8955	320,000 บาท
คณะเสียงอีสาน	แม่นกน้อย อุไรพร	เลขที่ 555 บ้านหนองไส ต.หนองนาคำ อ.เมือง จ.อุดรธานี	095 696 4589 088 051 1243	320,000 บาท
คณะเพชร เมืองชัย	นายอนิรุต ดงทอง	188 หมู่ 2 ต.ลาดใหญ่ อ.เมือง จ.ชัยภูมิ	081 196 9625	180,000 บาท

*หมายเหตุ: ราคาว่าจ้างอาจเปลี่ยนแปลงตามระยะทางของสถานที่การแสดง

ในบางช่วง (ศุภศิลป์ น้อยแวงพิม และอุรารมย์ จันทมาลา, 2566) ทำให้คนในวงการหมอลำต้องตกงานจำนวนมากจึงต้องเริ่มมีการแสดง หมอลำออนไลน์ เพื่อสร้างรายได้จากสื่อออนไลน์ การจำหน่ายบัตรในกลุ่มปิด และแสดงผ่านการไลฟ์สด ขณะเดียวกันก็พบคณะหมอลำที่ไม่สามารถปรับตัวได้ต้องเลิกกิจการไปจำนวนมาก (ศิวาพร พงทอง และคณะ, 2565) โดยมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยที่ซับซ้อนซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่มีผลกระทบอย่างมากในช่วงหลังนี้ เช่น 1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การหมุนเวียนของเงินทุนและการลงทุน ในธุรกิจบันเทิงในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในยุคที่สื่อดิจิทัลเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ทำให้คณะหมอลำที่มีเงินทุนสำรองไม่มาก หรือไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุน (เงินกู้) หรือไม่ปรับตัวให้เข้ากับแนวโน้มใหม่ ๆ อาจเผชิญกับปัญหาการขาดทุนหรือไม่สามารถดึงดูดผู้ชมในรูปแบบที่เหมาะสมได้ 2. การปรับตัวทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร คณะหมอลำที่ไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสาร การถ่ายทอดสดผ่านสื่อออนไลน์หรือการใช้โซเชียลมีเดียในการโปรโมทงานอาจสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงกลุ่มผู้ชมใหม่ที่หันไปใช้สื่อดิจิทัลในการเข้าชมหรือติดตาม คณะหมอลำแฟนคลับ (FC) จนกลายเป็นความจงรักภักดีที่มีต่อหมอลำคณะใดคณะหนึ่ง 3. การเปลี่ยนแปลงในรสนิยมของผู้ชม ซึ่งอุปสรรคที่สำคัญอีกประการ คือความเปลี่ยนแปลงความสนใจของผู้ชม โดยเฉพาะเยาวชนที่เริ่มหันไปสนใจสื่อและวัฒนธรรมใหม่ ๆ ซึ่งอาจไม่ได้เชื่อมโยงกับหมอลำเหมือนในอดีต ดังนั้นคณะหมอลำที่ไม่สามารถปรับแนวทางการแสดงให้เข้ากับความต้องการใหม่ ๆ หรือไม่สามารถผสมผสานกับวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ อาจต้องเผชิญกับการลดลงของฐานผู้ชม 4. บริบททางสังคมและวัฒนธรรม คณะหมอลำบางแห่งอาจมีอุปสรรคในแง่ของการรักษาความเป็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ไม่สามารถปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของตลาดหรือรสนิยมที่กำลังเปลี่ยนไปได้ การรักษาความดั้งเดิมหรือรูปแบบการแสดงที่เข้มงวดอาจทำให้บางคนไม่สามารถตอบสนองต่อความท้าทายใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนของคณะหมอลำที่สามารถปรับตัวได้จะมีความยืดหยุ่นสูงในปัจจัยดังกล่าว เช่น การผสมผสานหมอลำกับแนวดนตรีใหม่ การใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารและการโปรโมท การถ่ายทอดสด (live streaming) นอกจากนั้นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงให้ทันสมัยขึ้น หมอลำเรื่องตลกกลอนจะเป็นเรื่องที่ทันยุคทันสมัย เช่น อดีตจะเล่าเรื่องกลองข้าวน้อยฆ่าแม่ หมอลำก้อม ซึ่งช่วยให้คณะหมอลำเหล่านี้ยังคงดึงดูดผู้ชมและรักษาความนิยมได้ในยุคที่มีการแข่งขันสูง

หมอลำในฐานะสื่อในการสร้างความหมาย

หมอลำทำหน้าที่เป็นสื่อที่สร้างความหมายผ่านการสื่อสารและการแสดงออกเชิงศิลปะพื้นบ้าน สะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในท้องถิ่น การสื่อสารผ่านการแสดงหมอลำสามารถช่วยสร้างความเข้าใจและเชื่อมโยงกับความคิดของผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การสร้างความหมาย (สัญลักษณ์) ของหมอลำในเรื่องการใช้ภาษาและวรรณกรรม คำร้องในหมอลำมักจะถูกใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงสัญลักษณ์และนัยที่ลึกซึ้ง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง

ในการสร้างสรรค์และถ่ายทอดผลงานเรื่องราว ความรู้สึก และวัฒนธรรมของคนอีสาน อีกทั้งยังมีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นและมีเสน่ห์ดึงดูดผู้ฟังให้เข้าถึง (reach) และซาบซึ้งตื้นเื่อนหาที่นำเสนอ โดยมีลักษณะเด่นของการใช้ภาษาและวรรณกรรมในหมอลำ ดังนี้ 1. การใช้ภาษาถิ่นอีสานซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของหมอลำที่ทำให้เกิดความใกล้ชิดและเป็นกันเองกับผู้ฟัง อีกทั้งยังช่วยถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และวัฒนธรรมของคนอีสานได้เป็นอย่างดี 2. การใช้คำสัมผัสและเล่นคำทำให้หมอลำมีความไพเราะและน่าฟังยังสร้างความสนุกสนานและดึงดูดความสนใจของผู้ฟังได้ 3. การใช้โวหารภาพพจน์ เช่น อุปมา อุปลักษณ์ สัทพจน์ เป็นต้น ช่วยสร้างจินตนาการและความรู้สึกให้กับผู้ฟัง ทำให้เนื้อหาของหมอลำมีความน่าสนใจและน่าจดจำ 4. การใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพยช่วยเพิ่มความหมายและคุณค่าให้กับหมอลำ ทำให้เนื้อหามีความลึกซึ้งและสื่อถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนอีสาน 5. การอ้างอิงวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน เป็นต้น ช่วยเชื่อมโยงหมอลำกับวัฒนธรรมและประเพณีของคนอีสาน ทำให้หมอลำมีความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การเล่าเรื่องแบบประเพณีหมอลำใช้การเล่าเรื่อง (storytelling) ที่เชื่อมโยงกับตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (วุฒิสิริ จีระกมล, 2563) ทำให้ผู้ชมสามารถเชื่อมโยงและเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายซึ่งเป็นหัวใจสำคัญหลักที่ทำให้หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรม ส่วนการเล่าเรื่องแบบประเพณีนี้มีรากฐานมาจากวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และความเชื่อของคนอีสาน ซึ่งสะท้อนผ่านองค์ประกอบหลัก ดังนี้ 1. การใช้ภาษาถิ่นและสำนวนโวหารซึ่งหมอลำจะใช้ในการถ่ายทอดเรื่องราวทำให้เกิดความใกล้ชิดและเข้าถึงผู้ฟังได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีการใช้สำนวนโวหารที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น คำผญา คำเปรียบเปรย และการเล่นคำ เพื่อเพิ่มความไพเราะและสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ชมได้ 2. การเล่าเรื่องผ่านตัวละคร หมอลำมักมีตัวละครหลากหลาย ทั้งตัวหลักและประกอบ แต่ละตัวละครจะมีบุคลิกและบทบาทที่ชัดเจน การเล่าเรื่องจะดำเนินไปผ่านการกระทำและบทสนทนาของตัวละครเหล่านี้ ทำให้เรื่องราวมีความน่าสนใจและมีชีวิตชีวามากขึ้น 3. การผสมผสานความบันเทิงและสาระ หมอลำไม่เพียงแต่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ชม แต่ยังสอดแทรกสาระและคติสอนใจไว้ในเนื้อหาด้วย เช่น การนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก ความกตัญญู หรือการต่อสู้เพื่อความถูกต้อง ซึ่งล้วนเป็นคุณธรรมที่สำคัญในสังคมไทย 4. การใช้ดนตรีและการแสดงประกอบหมอลำ มีการใช้ดนตรีพื้นบ้าน เช่น แคน พิณ ซอ โหวดและโปงลาง ประกอบการแสดงเพื่อสร้างบรรยากาศและอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้ชม รวมถึงยังมีการแสดงท่าทางประกอบการร้อง เพื่อสื่อความหมายและเพิ่มความน่าสนใจให้แก่การแสดง 5. หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่ถ่ายทอดเรื่องราวจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เรื่องราวและเทคนิคการแสดงต่าง ๆ ยังคงอยู่และสืบทอดต่อไป

การเล่าเรื่องแบบประเพณีในหมอลำ

1. หมอลำเรื่องต่อกลอน คือ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคอีสานที่มีลักษณะโดดเด่นด้วยการขับร้องลำนำเป็นเรื่องราวต่อเนื่อง โดยมีเนื้อหาหลากหลาย ทั้งนิทานพื้นบ้าน ตำนาน ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือแม้แต่ประเด็นสังคมร่วมสมัย หมอลำจะใช้ปฏิภาณไหวพริบในการลำดับสตรสร้างสรรค์เรื่องราวและบทกลอนให้สัมผัสกันอย่างลงตัว ไพเราะและมีความหมายลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการ

เล่าเรื่องราวที่มีความยาวและซับซ้อน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตำนาน วรรณคดี หรือเหตุการณ์สำคัญในอดีต โดยมีการใช้กลอนลำในการถ่ายทอดเนื้อหา เช่น “ท้าวผาแดงนางไอ่” เป็นเรื่องราวความรักอมตะระหว่างมนุษย์กับพญานาคที่ถูกกีดกันเนื่องจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ “สังข์ศิลป์ชัย” กล่าวถึงวีรบุรุษผู้มีสติปัญญาและความกล้าหาญในการต่อสู้กับอธรรมเพื่อปกป้องบ้านเมือง “พระลอ” เล่าเรื่องราวความรักต้องห้ามระหว่างเจ้าชายสามพระองค์กับเจ้าหญิงผู้เลอโฉม ก่อให้เกิดสงครามและโศกนาฏกรรม เป็นต้น

2. หมอลำกลอนสั้น เป็นรูปแบบหนึ่งของหมอลำที่เน้นการลำต้นสดบทกลอนที่มีความยาวไม่มากนัก มักใช้ในการแสดงช่วงสั้น ๆ หรือเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนที่ยาวกว่า หมอลำกลอนสั้นยังคงรักษาเอกลักษณ์ของการใช้ภาษาอีสานที่ไพเราะและสัมผัสคล้องจอง แต่มีความกระชับและเน้นการสื่อสารที่ตรงประเด็นมากขึ้น ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก การปลัดพราง หรือเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน มักใช้ในการแสดงเพื่อสร้างความบันเทิงและความสนุกสนาน เช่น ลำเตือนใจ ลำชมสาว เป็นต้น (ศิริเพ็ญ อัดไพบุลย์ และคณะ, 2559)

3. หมอลำผีฟ้า เป็นการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีฟ้า ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนอีสานเคารพนับถือซึ่งเป็นพิธีกรรมพื้นบ้านของคนอีสานที่มีความเชื่อว่าจะสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ โดยมีการเชิญผีฟ้าหรือเทวดาลงมาประทับทรงในร่างของหมอลำ (วุฒิสิริ จีระกมล, 2563) เพื่อทำการสื่อสารกับผู้ป่วยประกอบพิธีกรรมเพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย มีลักษณะการเข้าทรงหมอลำจะทำพิธีกรรมเพื่อเชิญผีฟ้าหรือเทวดามาสิงร่าง โดยมีการร่ายรำและขับลำเป็นบทกลอนเฉพาะ รวมถึงการสื่อสารกับผีฟ้า เมื่อผีฟ้าเข้าทรงแล้ว หมอลำจะเปลี่ยนน้ำเสียงและท่าทาง เป็นตัวแทนในการสื่อสารกับผู้ป่วยและญาติและการทำนายและรักษา ผีฟ้าจะทำนายสาเหตุของโรคและให้คำแนะนำในการรักษา ซึ่งอาจรวมถึงการใช้สมุนไพร การทำพิธีกรรม หรือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

การมีส่วนร่วมของผู้ชมในหมอลำ

ผู้ชมรวมถึงผู้เขียนเกิดจังหวัดสุราษฎร์ธานีแต่พื้นเพเป็นคนร้อยเอ็ด มีความสนใจและชื่นชอบหมอลำมาตั้งแต่วัยเด็ก มีโอกาสติดตามชมการแสดงหมอลำของคณะหมอลำมาจำนวนมากนับครั้งไม่ถ้วน และมีศิลปินนักแสดงหมอลำที่ชื่นชอบหลายท่าน ทำให้ทราบว่าบทบาทสำคัญในศิลปะการแสดงหมอลำ มักเกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นและเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ผู้ชมไม่ได้เป็นเพียงผู้รับชมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการตอบสนองและมีปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับผู้แสดงผ่านการโต้ตอบและการแสดงออกทางร่างกาย เช่น การปรบมือ ร้องตาม หรือการโต้ตอบกับเนื้อหาในลำ โดยมีลักษณะการสื่อสารการมีส่วนร่วมของผู้ชมในหมอลำ ดังนี้

1. การสื่อสารสองทาง (two-way communication) ผู้ชมมีบทบาทในการมีส่วนร่วมโดยการตอบสนองต่อการแสดง ซึ่งทำให้การแสดงมีความมีชีวิตชีวาและสร้างสรรค์

2. การเชื่อมโยงกับชุมชน หมอลำเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และความสามัคคีในชุมชน การที่ผู้ชม มีส่วนร่วมทำให้หมอลำมีความหมายและมีคุณค่าในฐานะศิลปะของชุมชน

จากการสังเกตภาคสนาม (field work) การลงพื้นที่ชมการแสดงหมอลำแต่ละครั้งจะมีการชมฟรีและเสียค่าซื้อบัตรเข้าชม ณ ที่ทำการแสดง ราคาบัตรจะมีหลายราคาเหมือนการชมในกลุ่มปิดออนไลน์ ราคาประมาณ 120-250 บาท ผู้ชมจะเข้ามาจำนวนมาก มีทั้งผู้ชมมาจากหลายจังหวัดไม่เพียงเฉพาะคนอีสานเท่านั้น จากการสัมภาษณ์นายจิรศักดิ์ ชื่นขำ อายุ 39 ปี เป็นคนจังหวัดกาญจนบุรี ชมหมอลำมาประมาณ 10 ปี ครั้งแรกมากับเพื่อนพอได้ชมบ่อย ๆ ก็ชอบในจังหวะดนตรีลีลาการแสดงหน้าเวทีและความสนุกของผู้ชมที่มีส่วนร่วมในการลุกขึ้นเต้น ฟ้อนรำตามจังหวะดนตรี ตัวเองจะฟังไม่ออก ไม่เข้าใจความหมายของคำพูดแต่สนุกด้วยจังหวะของดนตรี ชื่นชอบหมอลำหลายคณะ แต่โดยส่วนตัวชื่นชอบคณะระเบียบวาทะศิลป์มากที่สุด แต่คณะอื่น ๆ ก็ชื่นชอบรองลงไป ส่วนนายสิทธวีร์ จิรภาคย์พงศ์ อายุ 36 ปี ชาวจังหวัดราชบุรี เริ่มต้นการชมหมอลำเช่นเดียวกัน ชมหมอลำมาประมาณ 5 ปีจนตอนนี้เรียกได้ว่าเป็นแฟนคลับหมอลำทุกคณะจะเดินทางไปชมในทุกพื้นที่ทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นในภาคอีสาน หากตนเองว่างเว้นจากงานประจำ สิ่งที่ได้จากการไปชมหมอลำคือ มีเพื่อนกลุ่มใหม่ไปเรื่อย ๆ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการชมหมอลำจนกลายเป็นขาประจำหรือแฟนคลับหมอลำนั้น ไม่จำกัดเพียงคนอีสานเท่านั้น แม้แต่คนในภาคอื่น ๆ ที่การสื่อสารคนละภาษาแต่ก็ยังสร้างขยายฐานกลุ่มแฟนคลับใหม่ ๆ ได้อย่างต่อเนื่องจนทำให้กลายเป็นความจงรักภักดีต่อหมอลำที่มีการแสดงคณะที่ชื่นชอบทำการแสดงหนทางไกลเพียงก็ต้องเดินทางไป นายจิรศักดิ์ ชื่นขำ กล่าวว่า “ผมจะชอบวาระระเบียบวาทะศิลป์ หากแสดงไกลแค่ไหนก็อยากไปชม ชอบการแสดงด้านหน้าเวทีแม้จะไม่เข้าใจเรื่องภาษา ก็ชอบความสนุก ชอบเต้น จำได้ว่าตนเองบ้านอยู่หนองเป็ด ตำบลท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ไปชมไกลสุดที่เคยไปชมการแสดงเล็กก็กลับบ้าน คือ แสดงที่จังหวัดกำแพงเพชร พิจิตร ก็เคยมี ส่วนกรุงเทพฯ นี่ไปบ่อย ๆ อยู่แล้ว”

บทบาทของหมอลำในสังคมอีสาน

ในยุคเริ่มต้นหมอลำเป็นแหล่งบันเทิงสำคัญของคนอีสาน โดยนำเสนอการแสดงที่สนุกสนานและมีความหลากหลาย ซึ่งหมอลำทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารข่าวสารและเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นช่องทางในการถ่ายทอดความรู้ คติสอนใจ และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ช่วยสร้างความสามัคคีและความผูกพันในชุมชน หมอลำไม่ได้เป็นเพียงแค่การแสดงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทที่สำคัญในการรักษาวัฒนธรรม สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน และเป็นสื่อกลางในการสื่อสารและสะท้อนสังคมอีกด้วย หมอลำจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของคนอีสานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป นอกจากนี้ยังช่วยสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม หมอลำเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ศิลปะ ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสานจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการขับลำ บทกลอน และการแสดงต่าง ๆ ช่วยรักษาเอกลักษณ์และความเป็นตัวตนของวัฒนธรรมอีสานให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ความบันเทิงและสร้างความสุข มอบความสนุกสนานและเสียงหัวเราะให้กับผู้ชมผ่าน

การแสดงที่เต็มไปด้วยสีสัน บทเพลงไพเราะ และเรื่องราวที่น่าสนใจเป็นกิจกรรมนันทนาการที่สำคัญในงานเทศกาล งานบุญ และกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ เป็นสื่อกลางในการสื่อสารและสะท้อนสังคม (ปิ่นผัด ลำเพ็ญ และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2564) หมอลำสามารถนำเสนอประเด็นทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ (Reynold, 2002) ผ่านบทเพลงและการแสดง ช่วยให้ผู้คนตระหนักถึงปัญหา และร่วมกันหาทางแก้ไข เป็นกระบอกเสียงของชาวบ้านในการแสดงความคิดเห็นและสะท้อนความต้องการของชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและความสามัคคีในชุมชน โดยเฉพาะในกระบวนการจัดเตรียมและการแสดงหมอลำช่วยสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างรายได้และอาชีพหมอลำเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับผู้ที่มีความสามารถในการแสดง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศอุตสาหกรรมหมอลำยังสร้างงานและรายได้ให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น นักดนตรี ช่างแต่งหน้า และผู้จัดการแสดง

รูปแบบและเนื้อหาของหมอลำในยุคเริ่มต้นจนยุคดิจิทัล

หมอลำในยุคเริ่มต้นมีรูปแบบและเนื้อหาที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่มักมีองค์ประกอบหลัก คือ การขับลำ เป็นการร้องเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก การพลัดพราก ความเชื่อ และวิถีชีวิต การเจรจา เป็นการสนทนาโต้ตอบระหว่างหมอลำชายและหญิง มักมีเนื้อหาตลกขบขันและเสียดสีสังคม การพ้อนรำ เป็นการแสดงท่าทางประกอบการขับลำและการเจรจา มักสะท้อนถึงวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ดนตรี เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างบรรยากาศและความสนุกสนานในการแสดง มักใช้วงดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน และโหวต โดยมีรูปแบบและเนื้อหา ดังนี้

ในยุคเริ่มต้นยุคหมอลำพื้นบ้าน (ก่อน พ.ศ. 2490)

ยุคนี้หมอลำทำหน้าที่เป็นสื่อหลักในการถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชนอีสาน เนื้อหาส่วนใหญ่มักเป็นนิทานพื้นบ้าน เรื่องชาตก หรือเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น โดยมีการใช้วิธีการเล่าเรื่อง การร้อง และการแสดงประกอบดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน ขอ และโหวต (สมบูรณ์ ชำนาญ และศุภวัฒน์ ทองนาม, 2565) รูปแบบหมอลำในยุคนี้เป็นการแสดงที่เรียบง่าย เน้นการขับลำและการเล่าเรื่องด้วยภาษาอีสานพื้นบ้านมักแสดงในงานบุญ งานเทศกาล หรือในงานสนทนาของชาวบ้าน เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน นิทานพื้นบ้าน ตำนาน ความเชื่อ และคติสอนใจ (สราวุฒิ สีหาโคตร, 2565)

ยุคคณะหมอลำ/ยุคหมอลำหมู่และหมอลำเพลิน (พ.ศ. 2490-2520)

ยุคนี้เป็นยุคทองของหมอลำ มีการพัฒนาการแสดงให้มีความหลากหลายและน่าสนใจมากขึ้น เช่น การแต่งกายที่สวยงาม การใช้ฉากและแสงสี การเพิ่มจำนวนผู้แสดง และการนำเสนอเนื้อหาที่ทันสมัย หมอลำในยุคนี้ยังคงทำหน้าที่เป็นสื่อในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม แต่เริ่มมีการนำเสนอประเด็นทางสังคมและการเมืองมากขึ้น นอกจากนี้ หมอลำยังเป็นสื่อบันเทิงที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย มีการจัดการแสดงทั้งในงานบุญประเพณีและงานรื่นเริงต่าง ๆ รูปแบบการแสดงหมอลำเริ่มมีการจัดตั้งเป็นคณะ มีการนำเครื่องดนตรี เช่น พิณ แคน และกลอง มาประกอบการแสดง ทำให้

การแสดงมีความสนุกสนานและน่าสนใจมากขึ้น เนื้อหายังคงเน้นเรื่องราวพื้นบ้าน แต่เริ่มมีการแต่งเติมเนื้อหาให้มีความสนุกสนานและน่าติดตามมากขึ้น รวมถึงมีการนำเสนอประเด็นทางสังคมและการเมืองบ้าง

ยุคหมอลำลูกทุ่งและหมอลำซิ่ง (พ.ศ. 2520-2559)

ในยุคนี้ หมอลำได้รับอิทธิพลจากดนตรีลูกทุ่งและดนตรีสากล มีการนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่มาใช้ และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงให้มีความสนุกสนานและทันสมัยมากขึ้น เนื้อหาของหมอลำในยุคนี้มีความหลากหลาย ครอบคลุมทั้งเรื่องราวความรัก การเมือง สังคม และเศรษฐกิจ หมอลำยังคงเป็นสื่อที่สำคัญในการสะท้อนปัญหาและความเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน (หลิว หมิง หัว และเจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2564 หน้า 191-200) นอกจากนี้ หมอลำยังเป็นสื่อบันเทิงที่สร้างรายได้มหาศาล มีการจัดการแสดงขนาดใหญ่ และมีการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต รูปแบบการแสดงหมอลำมีความยิ่งใหญ่และอลังการมากขึ้น มีการใช้เวที แสง สี เสียง และเครื่องแต่งกายที่สวยงาม มีการนำการแสดงอื่นๆ เช่น ฟ้อนรำ และตลก มาผสมผสานทำให้การแสดงมีความหลากหลายและดึงดูดผู้ชมได้มากขึ้น เนื้อหาเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น มีการนำเสนอเรื่องราวความรัก การผจญภัย และประเด็นสังคมที่ร่วมสมัยมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของหมอลำจากยุคเริ่มต้นจนถึงยุคดิจิทัลสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของศิลปะการแสดงนี้ให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้ชม ในขณะเดียวกันหมอลำยังคงรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าดั้งเดิมไว้ได้อย่างดี ทำให้หมอลำยังคงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนอีสานและเป็นที่ชื่นชอบของผู้คนทั่วไป

ยุคดิจิทัล (ยุคหมอลำออนไลน์) (พ.ศ. 2559-ปัจจุบัน)

ยุคนี้หมอลำได้ปรับตัวและพัฒนาตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสื่อสารซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่เทคโนโลยีดิจิทัลและโซเชียลมีเดียซึ่งมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของผู้ชม หมอลำในยุคนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการแสดงในเวทีในท้องถิ่น แต่ยังสามารถขยายตัวไปสู่การแพร่หลายผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, TikTok, และ Instagram ซึ่งมีผลกระทบทั้งในแง่ของการสร้างฐานผู้ชมใหม่และการต่อยอดธุรกิจใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ผู้ชมที่เป็นเยาวชนและคนรุ่นใหม่ การแพร่หลายผ่านสื่อดิจิทัล คณะหมอลำที่สามารถใช้ประโยชน์จากการถ่ายทอดสดทางโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook Live หรือการอัปโหลดคลิปวิดีโอบน YouTube ได้สร้างความนิยมที่ยั่งยืน โดยไม่จำเป็นต้องมีการแสดงในสถานที่จริง การใช้แพลตฟอร์มเหล่านี้ช่วยให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงการแสดงได้ทุกที่ทุกเวลาและได้เพิ่มการรับรู้ในวงกว้าง มีการผสมผสานกับแนวดนตรีและวัฒนธรรมสมัยใหม่ ในยุคนี้คณะหมอลำหลายแห่งเริ่มผสมผสานแนวดนตรีสมัยใหม่ เช่น การรวมเพลงสากลหรือเพลงป๊อปเข้ากับหมอลำ เช่น หมอลำคณะคำพูนร่วมมิตร เสียงอีสาน รวมถึงการนำเสนอเนื้อหาหรือวิธีการแสดงที่เป็นที่นิยมในยุคปัจจุบัน เช่น การใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์ที่ใกล้เคียงกับผู้ชมรุ่นใหม่และการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงที่ทันสมัยมากขึ้น มีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชมผ่านโซเชียลมีเดีย ศิลปินและคณะหมอลำเริ่มสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับผู้ชมผ่านการตอบโต้ทางโซเชียลมีเดีย เช่น การตอบ

คอมเมนต์ การมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดชีวิตประจำวัน หรือการจัดกิจกรรมออนไลน์ ทำให้การแสดงของหอศิลป์ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงแต่เป็นการเชื่อมโยงกับผู้ชมในระดับส่วนตัวมากขึ้น มีการขยายฐานผู้ชมและการตลาดออนไลน์ การใช้สื่อดิจิทัลทำให้คณะหอศิลป์สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ชมจากทั่วประเทศ หรือแม้แต่ในระดับสากล โดยเฉพาะการเข้าถึงผู้ชมที่ไม่สามารถไปร่วมชมการแสดงสดได้ ด้วยเหตุนี้ คณะหอศิลป์บางแห่งจึงพัฒนาเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้จากการขายตั๋วออนไลน์ หรือการทำโปรโมชันผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ซึ่งช่วยเพิ่มช่องทางการสร้างรายได้ใหม่ ๆ ให้กับศิลปิน มีการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการเกิดขึ้นของยุคดิจิทัล (ยุคหอศิลป์ออนไลน์) (พ.ศ. 2559-ปัจจุบัน) ส่งผลต่อความจงรักภักดีต่อคณะหอศิลป์จากการผสมผสานกันของความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับผู้ชม และความสามารถของคณะหอศิลป์ในการตอบสนองต่ออารมณ์และความต้องการของผู้ชมจนส่งผลให้เกิดเป็นแฟนคลับหอศิลป์คณะนั้น ๆ จะเห็นได้จากหอศิลป์คณะที่ต้นขึ้นชอบตั้งวงทำการแสดงใกล้กับเส้นทางไปชมและมอมมาลัยจนมีหอศิลป์เงินล้านอย่าง ตัวหยอง เป็นต้น โดยที่มาของความจงรักภักดีต่อคณะหอศิลป์มาจากกระบวนการที่ผู้ชมได้มีโอกาสพบหรือสัมผัสคณะหอศิลป์ครั้งแรก ซึ่งอาจเกิดจากการแสดงในงานประเพณีหรือการชมการแสดงที่จัดขึ้นในชุมชน แล้วชอบการแสดงที่น่าหลงใหล การชมการแสดงบ่อย ๆ หรือการติดตามศิลปินหอศิลป์ที่เป็นที่ชื่นชอบ ผู้ชมที่เริ่มติดตามคณะหอศิลป์มักจะรู้สึกเหมือนกับเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มแฟนคลับที่มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน การได้เห็นความพัฒนาของศิลปินหรือคณะหอศิลป์ที่ชื่นชอบจะยังทำให้ผู้ชมมีความผูกพันมากขึ้น

หอศิลป์ในยุคดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงและความท้าทาย

ในยุคดิจิทัลหอศิลป์ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากภายนอก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา และช่องทางการเผยแพร่ อิทธิพลของยุคดิจิทัลต่อหอศิลป์ (Lau & Yano 2018) ส่งผลกระทบต่อหอศิลป์ในหลายด้าน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดง หอศิลป์ได้รับอิทธิพลจากศิลปะการแสดงสมัยใหม่ ทำให้เกิดการผสมผสานรูปแบบและเทคนิคการแสดงที่หลากหลายมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาการแสดง เนื้อหาหอศิลป์มีความหลากหลายมากขึ้น ไม่จำกัดอยู่เพียงเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตเกษตรกรรม แต่ยักรวมถึงประเด็นทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมร่วมสมัย การเปลี่ยนแปลงช่องทางการเผยแพร่ เทคโนโลยีดิจิทัลทำให้หอศิลป์สามารถเข้าถึงผู้ชมได้กว้างขวางมากขึ้นผ่านสื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มต่าง ๆ ความท้าทายของหอศิลป์ในยุคดิจิทัลต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ การแข่งขันกับสื่อบันเทิงสมัยใหม่ หอศิลป์ต้องแข่งขันกับสื่อบันเทิงสมัยใหม่ที่มีความหลากหลายและเข้าถึงง่ายกว่า การรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรม หอศิลป์ต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องรักษา อัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ การพัฒนาศักยภาพของศิลปินหอศิลป์ ศิลปินหอศิลป์ต้องพัฒนาทักษะและความสามารถให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย หอศิลป์ในยุคดิจิทัล โอกาสและความเป็นไปได้ เทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสใหม่ ๆ ให้หอศิลป์ในการเข้าถึงผู้ชม สร้างรายได้ และพัฒนาศักยภาพ (ศุภศิลป์ น้อยแวงพิม และอรุณมัย จันทมาลา, 2566 หน้า 198)

บทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่หมอลำ

เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หมอลำในยุคปัจจุบัน ได้แก่

1) สื่อสังคมออนไลน์ (social media) มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หมอลำในยุคดิจิทัล โดยมีส่วนช่วยในการขยายฐานผู้ชมทางสื่อสังคมออนไลน์ช่วยให้หมอลำเข้าถึงผู้ชมได้กว้างขวางขึ้น ไม่จำกัดอยู่แค่ในพื้นที่ภาคอีสาน แต่สามารถเข้าถึงผู้ชมทั่วประเทศ ดังจะเห็นได้จากการมีการไปแสดงยังภาคใต้ ภาคกลาง/ตะวันตก/ตะวันออก ภาคเหนือ และทั่วโลกผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Facebook, YouTube, TikTok และ Instagram และสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม สื่อสังคมออนไลน์เปิดโอกาสให้ศิลปินหมอลำและคณะหมอลำสื่อสารกับผู้ชมได้โดยตรงผ่านการไลฟ์สด (live) การตอบคอมเมนต์ (comment) และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ (special event) ซึ่งช่วยสร้างความใกล้ชิดและความผูกพันระหว่างศิลปินหมอลำกับแฟนคลับ (fanclub) รวมถึงการสร้างรายได้ ซึ่งสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับศิลปินและคณะหมอลำ ผ่านการรับบริจาค การขายสินค้าที่ระลึก และการโฆษณา และการอนุรักษ์และสืบสานหมอลำ โดยช่วยในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหมอลำ และวัฒนธรรมอีสานให้กับคนรุ่นใหม่ ทำให้คนรุ่นใหม่ได้รู้จักและเข้าใจคุณค่าของหมอลำมากขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยสร้างโอกาสเพราะสื่อสังคมออนไลน์เป็นเวทีให้ศิลปินหน้าใหม่ได้แสดงความสามารถ ให้เป็นที่รู้จัก ซึ่งช่วยสร้างโอกาสในการเข้าสู่วงการหมอลำอาชีพ เช่น การไลฟ์สดการแสดงหมอลำผ่าน Facebook Live หรือ YouTube ช่วยให้ผู้ชมที่ไม่สามารถเดินทางไปชมการแสดงสดได้มีโอกาสรับชม การเผยแพร่คลิปวิดีโอการแสดงหมอลำ หรือเบื้องหลังการแสดงผ่าน TikTok และ Instagram ช่วยสร้างความสนใจและเข้าถึงกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น การสร้างแฟนเพจหรือกลุ่มบน Facebook เพื่อให้แฟนคลับได้ติดตามข่าวสารและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับหมอลำ การจัดกิจกรรมออนไลน์ เช่น การประกวดร้องหมอลำ รายการหมอลำไอดอล ทางช่อง work point หรือการตอบคำถาม ชิงรางวัล เพื่อสร้างความสนุกสนานและมีส่วนร่วมกับผู้ชม จะเห็นได้ว่าสื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หมอลำในยุคดิจิทัล และเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงนี้ให้คงอยู่ต่อไป

2) แพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง (streaming) มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หมอลำในยุคดิจิทัล โดยมีข้อดีที่โดดเด่น คือ คุณภาพเสียงและภาพที่ชัดกว่าสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้ผู้ชมได้รับชมการแสดงหมอลำได้อย่างเต็มอรรถรส และการจัดเก็บและค้นหาที่ง่าย แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งช่วยให้ผู้ชมสามารถค้นหาและรับชมการแสดงหมอลำที่ต้องการได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงสด หรือการแสดงที่บันทึกไว้ รวมทั้งสร้างรายได้ให้กับศิลปิน แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งบางแห่งมีระบบการแบ่งรายได้จากการรับชมหรือการสมัครสมาชิก ซึ่งช่วยสร้างรายได้ให้กับศิลปินและคณะหมอลำ ทำให้การเข้าถึงผู้ชมทั่วโลกได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะแพลตฟอร์มที่มีผู้ใช้งานจำนวนมากตัวอย่างแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งที่ใช้ในการเผยแพร่หมอลำ

1) YouTube แพลตฟอร์มวิดีโอที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในโลก มีผู้ใช้งานจำนวนมากและสามารถเข้าถึงได้ง่าย เหมาะสำหรับการเผยแพร่คลิปวิดีโอสั้นในการแสดงหมอลำ 2) Facebook Live ฟีเจอร์ไลฟ์สดบน Facebook ที่ช่วยให้ศิลปินหมอลำสามารถแสดงสดและโต้ตอบกับผู้ชมได้แบบเรียลไทม์

3) Spotify, Apple Music, Joox แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งเพลงที่สามารถใช้ในการเผยแพร่เพลง หมอลำ ให้ผู้ชมสามารถฟังได้ทุกที่ทุกเวลา 4) Netflix, Viu, WeTV, iQIYI แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งภาพยนตร์ และซีรีส์ ที่สามารถใช้ในการเผยแพร่ภาพยนตร์หรือซีรีส์ที่เกี่ยวข้องกับหมอลำ หรือสารคดีเกี่ยวกับ วัฒนธรรมอีสานได้

3) เว็บไซต์และแอปพลิเคชัน (website and application) คณะหมอลำสามารถสร้างเว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชันเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร กำหนดการแสดง และจำหน่ายบัตร เว็บไซต์ และ แอปพลิเคชันมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หมอลำในยุคดิจิทัลเช่นเดียวกับสื่อสังคมออนไลน์และ แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งซึ่งมีข้อดีที่โดดเด่น คือ การนำเสนอข้อมูลที่ครบถ้วน ทั้งประวัติความเป็นมา ประเภทของหมอลำ บทเพลง คณะหมอลำ และรูปศิลปินหมอลำ การจัดเก็บและจัดระเบียบข้อมูล เกี่ยวกับหมอลำได้อย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้ใช้งานสามารถค้นหาข้อมูลที่ต้องการได้ง่าย การสร้างชุมชน ออนไลน์สำหรับผู้ที่ยกย่องหมอลำ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อมูล และประสบการณ์เกี่ยวกับหมอลำ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับหมอลำ ทั้งสำหรับผู้ที่ยกย่องหมอลำ และผู้ที่ต้องการศึกษาหมอลำในเชิงลึก การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับหมอลำสามารถช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน ภาคอีสาน ตัวอย่างเช่น 1) เว็บไซต์ข่าวสารและบันเทิงท้องถิ่นมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับหมอลำ เช่น ข่าวสาร การแสดงสด และบทสัมภาษณ์ศิลปินหมอลำ 2) เว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันของคณะหมอลำ คณะหมอลำ หลายแห่งมีเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันเป็นของตัวเอง เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับคณะ ตารางการแสดง และผลงานเพลง 3) แอปพลิเคชันสำหรับฟังเพลงหมอลำ มีแอปพลิเคชันที่รวบรวมเพลงหมอลำจาก ศิลปินและคณะต่าง ๆ ให้ผู้ใช้งานสามารถฟังได้ง่ายบนโทรศัพท์มือถือ (smartphone) 4) เว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับหมอลำ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ เทคนิคการแสดง ดังจะเห็นได้ว่าเว็บไซต์และแอปพลิเคชันเป็นอีกหนึ่งช่องทางสำคัญในการเผยแพร่ หมอลำในยุคดิจิทัล และมีบทบาทในการนำเสนอข้อมูล สร้างชุมชน และส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับ หมอลำ การใช้เว็บไซต์และแอปพลิเคชันควบคู่ไปกับสื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง จะช่วย ให้หมอลำเข้าถึงผู้ชมได้หลากหลายกลุ่มมากขึ้น สามารถสร้างความจงรักภักดีที่มีต่อคณะหมอลำได้ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์และสืบสานศิลปการแสดงนี้ให้คงอยู่ต่อไป

โอกาสในการสร้างรายได้จากหมอลำในยุคดิจิทัล

เทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสให้ศิลปินหมอลำสร้างรายได้จากหลากหลายช่องทาง ดังนี้

1. การสตรีมเพลง (streaming music) ศิลปินหมอลำสามารถสร้างรายได้จากการสตรีม เพลงบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Spotify, Apple Music, Joox และ YouTube Music ซึ่งจะจ่าย ค่าลิขสิทธิ์ให้กับเจ้าของเพลงทุกครั้งที่มีคนฟังเพลง ยังมีคนฟังมากเท่าไร รายได้ก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ศิลปินหมอลำสามารถอัปโหลดเพลงของตนเองไปยังแพลตฟอร์มเหล่านี้ และสร้างรายได้จากการ สตรีมเพลงได้โดยตรง รายได้จากการขายเพลง แม้ว่าการสตรีมเพลงจะเป็นที่นิยม แต่ยังมีผู้ที่ต้องการ ซื้อเพลงเพื่อฟังแบบออฟไลน์ ศิลปินหมอลำสามารถขายเพลงของตนเองผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น

iTunes หรือ Bandcamp รายได้จากการแสดงสดออนไลน์ ศิลปินหมอลำสามารถจัดการแสดงสดผ่านแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง เช่น Facebook Live หรือ YouTube Live และเก็บค่าเข้าชมจากผู้ชม หรือรับเงินบริจาคระหว่างการแสดง

2. การขายสินค้าที่ระลึก (souvenir products) เป็นอีกหนึ่งช่องทางที่น่าสนใจสำหรับศิลปินหมอลำในการสร้างรายได้เสริมและเพิ่มการรับรู้แบรนด์ ซึ่งสามารถเป็นรายได้ที่มั่นคงและต่อเนื่อง สินค้าที่ระลึกที่มีโลโก้หรือสัญลักษณ์ของศิลปินหรือคณะหมอลำซึ่งช่วยสร้างความจดจำให้กับแฟนคลับ สร้างความผูกพันกับแฟนคลับ สินค้าที่ระลึกเป็นสิ่งที่แฟนคลับสามารถเก็บสะสมและแสดงความชื่นชอบต่อศิลปินได้ ซึ่งช่วยสร้างความผูกพันและความภักดีต่อแบรนด์ โดยแนวทางในการขายสินค้าที่ระลึกด้วยการออกแบบสินค้าที่น่าสนใจ สินค้าที่ระลึกควรมีดีไซน์ที่สวยงามและโดดเด่น สื่อถึงเอกลักษณ์ของศิลปินหรือคณะหมอลำ และตอบโจทย์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เลือกสินค้าที่หลากหลาย นอกจากสินค้าทั่วไป ควรพิจารณาเพิ่มสินค้าที่แตกต่างและสร้างสรรค์ เช่น โปสเตอร์ ผ้าพันคอ หรือสินค้าที่ทำมือใช้ช่องทางการขายที่หลากหลาย และนำไปขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ของตนเอง แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย หรือเว็บไซต์ขายสินค้าออนไลน์ นอกจากนี้ ยังสามารถขายสินค้าในงานแสดงสด หรือเปิดร้านค้าออนไลน์โปรโมทสินค้า ใช้สื่อสังคมออนไลน์และช่องทางการตลาดอื่นๆ ในการโปรโมทสินค้าที่ระลึก สร้างความสนใจและกระตุ้นยอดขาย คุณภาพสินค้าที่ระลึกควรมีคุณภาพดี เพื่อสร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้กับผู้ชม เช่น เสื้อยืด หมวก กระเป๋า โปสเตอร์ ผ้าพันคอ สินค้าที่ทำมือ เช่น พวงกุญแจ หรือตุ๊กตา ซีดีหรือแผ่นเสียงเพลง หนังสือหรือบทเพลง เป็นต้น

3. การรับงานแสดง (show) คณะหมอลำสามารถรับงานแสดงเป็นช่องทางหลักในการสร้างรายได้ของหมอลำ ทั้งคณะหมอลำขนาดใหญ่/เล็ก และศิลปินเดี่ยว โอกาสในการรับงานแสดงมีงานประจำปีและเทศกาลต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ อย่างหมอลำมีโอกาสไปแสดงงานต่างประเทศ เช่น ศรีพร อำเภอยักษ์/ ผู้ใหญ่บ้านพินแลนด์ ไปแสดงประเทศยุโรป งานเลี้ยงสังสรรค์ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานเลี้ยงสังสรรค์อื่นๆ มักมีการจ้างหมอลำมาแสดง เพื่อสร้างความบันเทิง งานอีเวนต์และคอนเสิร์ต งานเปิดตัวสินค้า งานเปิดตัวโครงการ หรือคอนเสิร์ตต่างๆ ก็เป็นโอกาสในการรับงานแสดงหมอลำเช่นกัน รวมถึงการแสดงในสถานบันเทิง ร้านอาหาร สถานบันเทิง เช่น อีสานลำเพลิน แถวเตาปูน กทม. หรือโรงแรมบางแห่งอาจมีการจ้างหมอลำมาแสดงเป็นประจำการแสดงออนไลน์ในยุคดิจิทัล หมอลำสามารถรับงานแสดงผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น การไลฟ์สดบนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย หรือการจัดคอนเสิร์ตออนไลน์ จะช่วยสร้างชื่อเสียงและดึงดูดผู้จ้างงานเป็นการโปรโมทตัวเอง ใช้สื่อสังคมออนไลน์และช่องทางการตลาดอื่นๆ ในการโปรโมทผลงานและความสามารถของตนเองและสร้างเครือข่าย สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้จัดงาน ผู้สนับสนุน และศิลปินท่านอื่นๆ เพื่อเพิ่มโอกาสในการรับงาน การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง หมั่นฝึกฝนทักษะการแสดงและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อเพิ่มความสามารถและความน่าสนใจในการแสดง ความเป็นมืออาชีพ รักษาเวลา ตรงต่อเวลา และให้ความสำคัญกับความพึงพอใจของลูกค้า

ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากการรับงานแสดง ชื่อเสียงและความนิยม คณะหมอลำหรือศิลปินที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับมักได้รับค่าจ้างที่สูงกว่า ประเภทของงาน งานขนาดใหญ่หรืองานที่มีผู้ชมจำนวนมากมักมีค่าจ้างที่สูงกว่า ระยะเวลาการแสดง การแสดงที่ใช้เวลานานกว่ามักมีค่าจ้างที่สูงกว่า สถานที่ การแสดงในสถานที่ห่างไกลหรือต่างจังหวัดอาจมีค่าจ้างที่สูงกว่าเนื่องจากมีค่าเดินทางและค่าที่พักเพิ่มขึ้น ดังนั้นการรับงานแสดงยังคงเป็นช่องทางหลักในการสร้างรายได้ของหมอลำ การสร้างผลงานที่มีคุณภาพ การโปรโมทตนเอง และการสร้างเครือข่าย จะช่วยเพิ่มโอกาสในการรับงานและสร้างรายได้ที่มั่นคงจากการเป็นหมอลำ (ฉัตรชัย พิศพล, 2565)

หมอลำในฐานะสื่อ กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

ในการทำความเข้าใจบทบาทของหมอลำในฐานะสื่อ สามารถใช้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์และการสื่อสาร ดังนี้ (ณัฐชุตา วิจิตรจามรี, 2566 และ พนม คลีฉายา และคณะ, 2565)

1. ทฤษฎีการสื่อสาร (theory) เน้นการส่งผ่านข้อมูลและความหมายจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร โดยหมอลำทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่นำเสนอเนื้อหาและรูปแบบการแสดงไปยังผู้ชมหมอลำไม่เพียงแต่เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านแต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสารความคิด ข้อมูล และวัฒนธรรมในสังคมอีสาน โดยสามารถวิเคราะห์บทบาทของหมอลำในฐานะสื่อผ่านกรอบแนวคิดทางทฤษฎีการสื่อสารที่หลากหลาย ดังนี้

1.1 ทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจ (uses and gratifications theory) ทฤษฎีนี้เน้นที่ผู้รับสารเป็นศูนย์กลาง โดยมองว่าผู้คนเลือกใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ และได้รับความพึงพอใจในด้านต่าง ๆ ในบริบทของหมอลำ ผู้ชมอาจเลือกชมหมอลำเพื่อความบันเทิง เพลิดเพลินกับบทเพลง เนื้อหา และการแสดงที่สนุกสนาน การเรียนรู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และคติสอนใจ การสร้างอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นอีสาน การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ร่วมชมหมอลำกับครอบครัวและเพื่อนฝูง สร้างความสัมพันธ์และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

1.2 ทฤษฎีวาระการประชุม (agenda-setting theory) กล่าวว่าสื่อมีอำนาจในการกำหนดวาระทางสังคม โดยการเลือกนำเสนอข่าวสารและประเด็นต่าง ๆ ทำให้ผู้คนให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านั้น หมอลำสามารถทำหน้าที่กำหนดวาระทางสังคมในชุมชนอีสานได้ โดยนำเสนอประเด็นปัญหาสังคม ผ่านบทเพลงและเนื้อหาที่สะท้อนปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ การเมืองหรือปัญหาสิ่งแวดล้อม กระตุ้นให้เกิดการถกเถียงและการเปลี่ยนแปลง โดยการนำเสนอประเด็นที่ท้าทายความคิดและความเชื่อเดิม ๆ

1.3 ทฤษฎีการเพาะปลูก (cultivation theory) กล่าวว่า การรับชมสื่อเป็นระยะเวลานานสามารถส่งผลต่อการรับรู้และความเชื่อของผู้คน ในกรณีของหมอลำ การรับชมหมอลำบ่อย ๆ อาจส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของสังคมอีสาน ทั้งในด้านบวก เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และด้านลบ

เช่น ความล้าหลัง การปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อ เช่น ความกตัญญู ความเคารพผู้ใหญ่ และความเชื่อในเรื่องผีบางเทศกาล

1.4 ทฤษฎีการเข้ารหัสและการถอดรหัส (encoding/decoding theory) ทฤษฎีนี้เน้นว่าผู้ส่งสารและผู้รับสารมีบทบาทในการตีความข้อความที่สื่อสาร ในบริบทของหมอลำ (ผู้ส่งสาร) เข้ารหัส สร้างสรรค์บทเพลงและเนื้อหาตามกรอบความคิดและประสบการณ์ของตนเองผู้ชม (ผู้รับสาร) ถอดรหัส การตีความข้อความตามกรอบความคิดและประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งอาจแตกต่างจากความตั้งใจเดิมของหมอลำ

2. ทฤษฎีการตีความ (interpretation theory) ทฤษฎีนี้เน้นการตีความและการสร้างความหมายของผู้รับสาร โดยผู้ชมมีบทบาทสำคัญในการตีความและสร้างความหมายจากการแสดงหมอลำซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการแสดงที่ให้ความบันเทิง แต่ยังสามารถวิเคราะห์ในฐานะสื่อที่มีความหมายซ่อนเร้น และเปิดโอกาสให้ผู้ชมตีความได้หลากหลายแง่มุม ซึ่งทฤษฎีนี้ช่วยให้ผู้ชมเข้าใจกระบวนการที่สร้างความหมายจากการแสดงหมอลำได้ดียิ่งขึ้น แนวคิดหลักของทฤษฎีการตีความความหมายซ่อนเร้น ทฤษฎีนี้เน้นว่าสื่อ (ในที่นี้ คือหมอลำ) มีความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหาที่ปรากฏชัด ผู้ชมต้องตีความเพื่อเข้าถึงความหมายที่ลึกซึ้งกว่าการตีความหลากหลาย ผู้ชมแต่ละคนอาจตีความหมอลำได้แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความเชื่อ และบริบททางสังคมของแต่ละบุคคล การมีส่วนร่วมของผู้ชม ทฤษฎีนี้เน้นว่าผู้ชมมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายจากสื่อ การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการตีความกับหมอลำ การตีความสัญลักษณ์และเนื้อหา หมอลำมักใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องแต่งกาย สี หรือท่าทาง ซึ่งผู้ชมต้องตีความเพื่อเข้าใจความหมายที่ซ่อนอยู่ เนื้อหาเกี่ยวกับบทเพลงและเรื่องราวในหมอลำอาจมี นัยแฝงที่สะท้อนความจริงทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ หรือปัญหาสังคม ผู้ชมต้องตีความเพื่อเข้าใจข้อความที่หมอลำต้องการสื่อ การตีความบริบททางวัฒนธรรม การตีความหมอลำต้องคำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมของสังคมอีสาน เช่น ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตบริบททางสังคม ประเด็นทางสังคมและการเมืองที่หมอลำนำเสนออาจมีนัยที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ผู้ชมต้องตีความโดยเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การตีความจากมุมมองส่วนบุคคล ผู้ชมแต่ละคนมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการตีความหมอลำ ความเชื่อและค่านิยมของผู้ชมมีอิทธิพลต่อการตีความและการให้คุณค่ากับเนื้อหาของหมอลำ ตัวอย่างการตีความหมอลำ เพลงหมอลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ผู้ชมวัยรุ่นอาจตีความว่าเป็นเรื่องราวความรักที่โรแมนติก ในขณะที่ผู้สูงอายุอาจตีความว่าเป็นการสอนใจเกี่ยวกับความรักที่ยั่งยืน เพลงหมอลำที่สะท้อนปัญหาสังคม ผู้ชมบางคนอาจตีความว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์สังคม ในขณะที่บางคนอาจมองว่าเป็นการสะท้อนความเป็นจริงของสังคม จะเห็นได้ว่าทฤษฎีการตีความช่วยให้เราเข้าใจว่าหมอลำไม่ได้มีเพียงความหมายเดียวที่ตายตัว แต่เปิดโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายและตีความได้หลากหลายแง่มุม การตีความหมอลำต้องคำนึงถึงสัญลักษณ์ เนื้อหา บริบท และมุมมองส่วนบุคคล ซึ่งทำให้หมอลำเป็นสื่อที่มีความลึกซึ้งและน่าสนใจยิ่งขึ้น

การสร้างควมหมายในการแสดงหมอลำ

การแสดงหมอลำสร้างควมหมายผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่

1. เนื้อหาการแสดง (content) เนื้อหาหมอลำสามารถสื่อสารควมหมายที่หลากหลาย เช่น ความรัก ความเศร้า ความสนุกสนาน และคติสอนใจ การสร้างควมหมายในการแสดงหมอลำด้านเนื้อหาการแสดงนั้นมีความลึกซึ้งและหลากหลายมิติ (ณัฐวุฒิ อุ่นทรว, 2560) โดยสามารถพิจารณาได้ดังนี้ 1. การสื่อสารและถ่ายทอดเรื่องราว การเล่าเรื่อง หมอลำใช้บทเพลง และกลอนลำในการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งนิทานพื้นบ้าน ตำนาน ประวัติศาสตร์ หรือแม้แต่ประเด็นสะท้อนสังคมปัจจุบัน ซึ่งช่วยสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนอีสาน การสร้างอารมณ์และความรู้สึก หมอลำใช้ภาษาที่สละสลวย ดนตรี และท่าทางในการแสดง เพื่อสร้างอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ ให้กับผู้ชม เช่น ความสนุกสนาน ความเศร้าโศก หรือความตื่นเต้น การเสียดสีและวิพากษ์วิจารณ์อย่างอ้อม ๆ เพื่อสะท้อนปัญหาหรือความไม่เป็นธรรมในสังคม 2. การสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจ การแสดงหมอลำช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น การนำเสนอวิถีชีวิตด้วยการนำเสนอเรื่องราวและภาพสะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสาน ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจและความผูกพันกับวัฒนธรรมของตนเอง การสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน 3. การให้ความรู้และคติสอนใจ การถ่ายทอดค่านิยม สอดแทรกความเชื่อที่ดีงามของสังคม เช่น ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ และความสามัคคี การให้ข้อคิด เนื้อหาของหมอลำมักมีข้อคิดหรือคติสอนใจที่สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสังคมต่าง ๆ และกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น 4. การสร้างสรรค์และนวัตกรรมการผสมผสานศิลปะ หมอลำมีการพัฒนาและผสมผสานศิลปะแขนงต่าง ๆ เช่น การร้อง การรำ การแสดง และดนตรี ทำให้เกิดความหลากหลายและน่าสนใจการปรับตัวตามยุคสมัย ซึ่งมีการปรับตัวและพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการแสดงให้เข้ากับยุคสมัยและความสนใจของผู้ชมการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ศิลปินหมอลำยังคงสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ที่มีความทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของผู้ชมในปัจจุบัน ส่วนการสร้างควมหมายในการแสดงหมอลำนั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างเนื้อหาการแสดง ภาษา ดนตรี และท่าทาง ซึ่งทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกันเพื่อสื่อสารและสร้างควมหมายที่หลากหลายให้กับผู้ชม หมอลำจึงเป็นมากกว่าแค่การแสดงเพื่อความบันเทิง แต่ยังเป็นสื่อที่มีพลังในการถ่ายทอดวัฒนธรรม สร้างอัตลักษณ์ และส่งเสริมการเรียนรู้ในสังคมอีกด้วย

2. รูปแบบการแสดงหมอลำ (show) เช่น การขับลำ การเจรจา และการพ้อนรำ สามารถสื่อสารอารมณ์และความรู้สึกที่แตกต่างกัน การสร้างควมหมายในการแสดงหมอลำด้านรูปแบบการแสดงนั้น มีความสำคัญไม่แพ้เนื้อหา โดยรูปแบบการแสดงที่หลากหลายและสร้างสรรค์ สามารถสื่อควมหมายและสร้างอรรถรสให้กับผู้ชมได้ ดังนี้ 1. การร้องและการรำ สำเนียงและลีลาการเอื้อนเสียงที่เป็นเอกลักษณ์ของหมอลำแต่ละคนหรือแต่ละท้องถิ่น สามารถสื่ออารมณ์ ความรู้สึก และบุคลิกของตัวละครได้อย่างชัดเจน การด้นสด ความสามารถในการด้นสด บทกลอนและเนื้อร้องเป็นสิ่งที่แสดงถึงทักษะและความเชี่ยวชาญของหมอลำ ซึ่งสร้างความประทับใจและความตื่นเต้นให้กับ

ผู้ชม การรำแบบโต้ตอบระหว่างหมอลำชายหญิง หรือระหว่างหมอลำกับผู้ชม สร้างบรรยากาศที่สนุกสนานและมีชีวิตชีวา 2. การเลือกใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน ซอ โหวด และกลอง สร้างบรรยากาศที่เป็นเอกลักษณ์ของหมอลำ และเชื่อมโยงผู้ชมกับวัฒนธรรมอีสานทำนองและจังหวะที่หลากหลาย สื่ออารมณ์และความรู้สึกที่แตกต่างกันในแต่ละฉากหรือแต่ละช่วงของการแสดง การผสมผสานดนตรี การนำดนตรีสมัยใหม่หรือดนตรีสากลมาผสมผสานกับดนตรีพื้นบ้าน สร้างความแปลกใหม่และทันสมัยให้การแสดง 3. การรำรำและท่ารำพื้นเมือง ท่าทางที่เป็นเอกลักษณ์ของหมอลำ สื่อถึงความอ่อนช้อย ความสง่างาม และความสนุกสนาน การแสดงออกทางสีหน้าของหมอลำ ช่วยสื่ออารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้อย่างชัดเจนการเคลื่อนไหวบนเวที ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การยืน หรือการนั่ง ล้วนมีส่วนในการสร้างความหมายและดึงดูดความสนใจของผู้ชมทั้งสิ้น 4. การแต่งกาย และเครื่องประดับด้วยชุดพื้นเมืองที่สวยงามและมีสีสันสดใส สื่อถึงวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจในความเป็นอีสาน เครื่องประดับที่ประณีตและมีเอกลักษณ์ ช่วยเสริมสร้างความโดดเด่นและความสง่างามให้กับหมอลำ การแต่งหน้าที่สวยงามและเหมาะสมกับบทบาท ช่วยให้ผู้ชมเข้าใจตัวละครและเรื่องราวได้ง่ายขึ้น 5. เวที แสง สี เสียง การออกแบบเวทีที่ตกแต่งอย่างสวยงามและเหมาะสมกับเนื้อหาการแสดง ช่วยสร้างบรรยากาศและดึงดูดความสนใจของผู้ชม การใช้แสงและสีที่สร้างสรรค์ ช่วยสร้างอารมณ์และความรู้สึกที่หลากหลายในแต่ละฉาก ระบบเสียงที่ดีและมีคุณภาพ ช่วยให้ผู้ชมได้ยินเสียงร้องและดนตรีอย่างชัดเจน

สรุปได้ว่า รูปแบบการแสดงหมอลำมีความสำคัญในการสร้างความหมายและสื่อสารกับผู้ชม การผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของการแสดง ทั้งการร้อง การรำ ดนตรี การแต่งกาย และเวที ช่วยสร้างประสบการณ์ที่น่าประทับใจและมีความหมายให้กับผู้ชมได้ทั้งสิ้น

3. ดนตรี (music) ประกอบการแสดงหมอลำช่วยสร้างบรรยากาศและเสริมสร้างความหมายของเนื้อหาดนตรีมีบทบาทสำคัญในการแสดงหมอลำ ไม่เพียงแต่สร้างบรรยากาศและความบันเทิง (สุรศักดิ์ สารกิจตร, 2564) แต่ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างและสื่อความหมายต่าง ๆ ให้กับผู้ชม ดังนี้ 1. การสื่ออารมณ์และความรู้สึก ทำนองและจังหวะที่แตกต่างกันสามารถสื่ออารมณ์และความรู้สึกที่หลากหลาย เช่น ทำนองที่ช้าและนุ่มนวลอาจสื่อถึงความเศร้าโศกหรือความรัก ในขณะที่ทำนองที่เร็วและสนุกสนานอาจสื่อถึงความสุขหรือความตื่นเต้น การเปลี่ยนแปลงทางดนตรี เช่น การเปลี่ยนคีย์ หรือการเปลี่ยนจังหวะ สามารถใช้เพื่อเน้นย้ำเหตุการณ์สำคัญ หรือเปลี่ยนอารมณ์ของฉาก 2. การเสริมสร้างเนื้อหาและเรื่องราว การเน้นย้ำเนื้อหา ดนตรีสามารถใช้เพื่อเน้นย้ำเนื้อหาสำคัญในบทเพลงหรือบทกลอน เช่น การใช้ดนตรีที่ดังขึ้นหรือการเปลี่ยนทำนองในช่วงที่ต้องการเน้น การสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมกับแต่ละฉาก เช่น การใช้ดนตรีที่น่ากลัวในฉากที่ตึงเครียด หรือการใช้ดนตรีที่โรแมนติกในฉากรัก แม้แต่การเชื่อมโยงฉาก ดนตรีสามารถใช้เพื่อเชื่อมโยงฉากต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หรือสร้างความต่อเนื่องในการเล่าเรื่อง 3. การสร้างอัตลักษณ์และวัฒนธรรม การใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน และกลอง เป็นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของหมอลำ และสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ทำนองและจังหวะพื้นเมือง การใช้ทำนองและจังหวะพื้นเมือง ช่วยรักษาและสืบทอดดนตรี

ดั้งเดิมของคนอีสาน การผสมผสานดนตรีมีการนำดนตรีสมัยใหม่หรือดนตรีสากลมาผสมผสานกับดนตรีพื้นบ้านอย่างลงตัว แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์และการปรับตัวของหมอลำให้เข้ากับยุคสมัย

4. การมีส่วนร่วมของผู้ชม แม้แต่การร้องตาม เพลงหมอลำ หลายเพลงมีท่อนที่ผู้ชมสามารถร้องตามได้ ซึ่งช่วยสร้างความสนุกสนานและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง การเต้นรำ จังหวะดนตรีที่สนุกสนานของหมอลำมักชวนให้ผู้ชมอยากลุกขึ้นเต้นรำ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมและสร้างบรรยากาศที่คึกคัก จะเห็นได้ว่าดนตรีในหมอลำมีบทบาทมากกว่าการสร้างความบันเทิง แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร สร้างความหมาย และสร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำให้กับผู้ชม การเลือกใช้ดนตรีที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ สามารถยกระดับการแสดงหมอลำและทำให้ผู้ชมเข้าถึงอารมณ์และเนื้อหาของการแสดงได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

4. การแต่งกายและฉาก (costume and scene) ช่วยสร้างภาพลักษณ์และเสริมสร้างความหมายของเนื้อหาในการแสดงหมอลำซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งซึ่งช่วยสร้างความหมายและสื่อสารกับผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถพิจารณา ดังนี้ 1) การแต่งกาย สื่อถึงตัวละครและบทบาทของหมอลำช่วยให้ผู้ชมเข้าใจตัวละครและบทบาทที่ได้รับ เช่น ชุดที่หรูหราและสง่างามอาจบ่งบอกถึงตัวละครที่มีฐานะสูง หรือชุดที่เรียบง่ายอาจบ่งบอกถึงตัวละครชาวบ้านธรรมดา ด้วยสีสันและรูปแบบของชุดสามารถสื่อถึงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้ เช่น สีแดงอาจสื่อถึงความรักหรือความโกรธ สีดำอาจสื่อถึงความเศร้าโศกหรือความลึกลับ การแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองหรือชุดประจำชาติ ช่วยสื่อถึงวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์นั้น ๆ สร้างความสวยงามและความน่าสนใจ ชุดที่สวยงามและมีเอกลักษณ์ ช่วยดึงดูดความสนใจของผู้ชมและเพิ่มความน่าสนใจให้กับการแสดง

2) ฉาก ช่วยสร้างบรรยากาศและบริบทที่เหมาะสมกับเนื้อหาของการแสดง เช่น ฉากป่าอาจใช้ในการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือฉากวังอาจใช้ในการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์ ฉากสามารถสื่อถึงสถานที่และเวลาที่เหตุการณ์ในเรื่องราว เช่น ฉากบ้านเรือนไทยอาจสื่อถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต หรือฉากเมืองสมัยใหม่อาจสื่อถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ฉากที่ออกแบบอย่างละเอียดและสมจริง ช่วยให้ผู้ชมเข้าถึงและเชื่อในเรื่องราวที่กำลังดำเนินอยู่บนเวที สร้างความสวยงามและความน่าสนใจ ฉากที่สวยงามและมีเอกลักษณ์ จะช่วยดึงดูดความสนใจของผู้ชมและเพิ่มความน่าสนใจให้กับการแสดงได้ การผสมผสานระหว่างการแต่งกายและฉาก การแต่งกายและฉากที่สอดคล้องและเกื้อหนุนกัน จะช่วยสร้างความหมายและสื่อสารกับผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนที่เกี่ยวกับตำนานพื้นบ้าน การแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองและการใช้ฉากที่จำลองธรรมชาติ จะช่วยสร้างบรรยากาศและความสมจริงให้กับเรื่องราว การแสดงหมอลำที่เกี่ยวกับประเด็นสังคมปัจจุบัน การแต่งกายด้วยชุดสมัยใหม่และการใช้ฉากที่สะท้อนสภาพสังคมในปัจจุบัน จะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจและเชื่อมโยงกับเนื้อหาได้ง่ายขึ้นจะเห็นได้ว่าการแต่งกายและฉากในการแสดงหมอลำมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายและสื่อสารกับผู้ชม การเลือกใช้การแต่งกายและฉากที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา จะช่วยเพิ่มความน่าสนใจ ความสมจริง และความลึกซึ้งให้กับการแสดง

การมีส่วนร่วมของผู้ชมในการแสดงหมอลำ

ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำผ่านรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ (ศุภศิลป์ น้อยแวงพิม และ อูรารมย์ จันทมาลา, 2566)

1. การมีส่วนร่วมของผู้ชมเพื่อการตอบสนองทางอารมณ์เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การแสดงหมอลำมีชีวิตชีวาและเป็นที่ยอมรับชมชอบ ซึ่งการแสดงหมอลำที่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์และกระตุ้นอารมณ์ของผู้ชมได้สร้างความประทับใจและทำให้ผู้ชมรู้สึกผูกพันกับการแสดงและวัฒนธรรมหมอลำมากยิ่งขึ้น ผู้ชมสามารถแสดงความรู้สึก เช่น ความสุข ความเศร้า และความตื่นเต้น ในระหว่างการชมการแสดงหมอลำ (ลักขณา ลัดเลาะ และเจริญชัย ชลไพโรจน์, 2565 หน้า 43-50) ด้วยการปรบมือและส่งเสียงเชียร์ เป็นการแสดงความชื่นชมและให้กำลังใจต่อผู้แสดง การร้องตามและเดินรำไปพร้อมหมอลำ ซึ่งแสดงถึงความสนุกสนานและการเข้าถึงอารมณ์ของเพลงและการแสดงนั้น รวมถึงการหัวเราะและร้องไห้ ต่อความเศร้าโศกหรืออารมณ์ขันที่เกิดขึ้นในระหว่างการแสดงโดยการแสดงออกทางวาจา การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแสดงกับผู้ชมคนอื่น ๆ หรือกับผู้แสดงโดยตรง

2. การขอเพลงที่ชื่นชอบหรือมีความหมายพิเศษต่อตนเอง การแสดงความรู้สึกผู้ชมอาจแสดงความรู้สึกต่าง ๆ ผ่านสีหน้า ท่าทาง (วสันต์ ขาพิทักษ์ และคณะ, 2564) และการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนตัว เนื้อหาหรือเพลงหมอลำอาจกระตุ้นให้ผู้ชมนึกถึงประสบการณ์ส่วนตัว และเกิดอารมณ์ความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์นั้น การขึ้นไปร้องหรือรำบนเวทีบางครั้งผู้ชมอาจได้รับเชิญให้ขึ้นไปร่วมร้องเพลงซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่สร้างความสนุกสนานและความประทับใจ ซึ่งการแสดงความชื่นชมต่อผู้แสดงด้วยการให้ของขวัญหรือเงินรางวัลอาจเป็นการสนับสนุนและให้กำลังใจนักร้องหมอลำที่ต้นขอบ

3. การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแสดงหมอลำผ่านการพูดคุยกับผู้อื่น หรือการแสดงความคิดเห็นบนสื่อสังคมออนไลน์ ช่วยให้การแสดงหมอลำได้พัฒนาต่อไป อาจด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้ชมแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระและสร้างสรรค์ จะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้ชม ศิลปิน และวงการหมอลำโดยรวม การแสดงหมอลำเปิดโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นได้หลากหลายช่องทางทั้งในระหว่างการแสดงและหลังการแสดง ซึ่งช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและศิลปิน โดยส่งผลต่อการพัฒนาและปรับปรุงการแสดงหมอลำให้ดียิ่งขึ้น ช่องทางในการแสดงความคิดเห็น ในระหว่างการแสดงผู้ชมสามารถพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแสดงกับผู้ชม คนอื่น ๆ หรือกับผู้แสดงโดยตรง ผู้ชมสามารถขอเพลงที่ชื่นชอบหรือมีความหมายพิเศษต่อตนเอง การส่งเสียงเชียร์หรือให้ร้องต่อการแสดงผ่านการส่งเสียง และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบนเวที บางครั้งผู้แสดงอาจเชิญผู้ชมขึ้นมาร่วมกิจกรรมบนเวที เช่น การร้องเพลง การตอบคำถาม หรือการเล่นเกมส์ ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้ชมแสดงความสามารถและความคิดเห็น ส่วนหลังการแสดงอาจจะเป็นการพูดคุยกับหมอลำและให้ข้อเสนอแนะกับหมอลำหลังจบการแสดงการเขียนรีวิว (review) หรือแสดงความคิดเห็นบนสื่อออนไลน์ บนเว็บไซต์โซเชียลมีเดีย หรือแพลตฟอร์มอื่น ๆ (ศุภศิลป์ น้อยแวงพิม และ อูรารมย์ จันทมาลา, 2566)

4. การมีปฏิสัมพันธ์กับศิลปินหมอลำมีประโยชน์ต่อทั้งผู้ชมและศิลปิน การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีจะช่วยสร้างความผูกพัน สร้างความสนุกสนาน และส่งเสริมการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำให้ยั่งยืนต่อไป ด้วยการให้กำลังใจ การขอเพลง หรือการร่วมร้องเพลง รูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและศิลปินหมอลำ (นรชน โทบุดดี และพิภพ สอนโย, 2566) ปัจจุบันศิลปินหมอลำส่วนใหญ่มักมีช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ของตนเอง (ฉัตรชัย พิศผล, 2565) ผู้ชมสามารถติดตามข่าวสาร กิจกรรม และพูดคุยกับศิลปินได้ผ่านช่องทางเหล่านี้ การเข้าร่วมกิจกรรมแฟนคลับ ศิลปินหรือคณะหมอลำอาจจัดกิจกรรมพิเศษสำหรับแฟนคลับ เช่น การพบปะสังสรรค์ การถ่ายรูปร่วมกัน หรือการจัดทัวร์ท่องเที่ยวแบบส่วนตัว ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีในการสร้างความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับศิลปิน การสนับสนุนผลงานของหมอลำ ผู้ชมสามารถสนับสนุนศิลปินด้วยการซื้อสินค้าที่ระลึก หรือเข้าชมการแสดงสดอย่างสม่ำเสมอ โดยประโยชน์ของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและศิลปิน เพื่อสร้างความผูกพันและความรู้สึกใกล้ชิดระหว่างผู้ชมและหมอลำ ทำให้ผู้ชมรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวหมอลำเพิ่มความสุขและความประทับใจในการแสดง การมีส่วนร่วมของผู้ชมทำให้การแสดงมีชีวิตชีวาและน่าสนใจมากขึ้นเพื่อสร้างแรงบันดาลใจและกำลังใจให้ศิลปินได้ด้วย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชม

การรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชมในการแสดงหมอลำได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่

- 1) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Miller, 1985) ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชมในการแสดงหมอลำ ซึ่งการเข้าใจปัจจัยเหล่านี้ช่วยให้ศิลปินและผู้จัดการแสดงสามารถออกแบบและนำเสนอการแสดงที่ตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ชมมีอิทธิพลต่อการตีความและการตอบสนองต่อการแสดงหมอลำ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชมที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมอีสาน หรือมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอีสาน มักจะมีความเข้าใจและความผูกพันกับหมอลำมากกว่าผู้ชมที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่สามารถเข้าใจภาษาอีสานที่ใช้ในการแสดง เข้าใจสัญลักษณ์และความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหา และซาบซึ้งกับคุณค่าทางวัฒนธรรมที่หมอลำนำเสนอ ส่วนค่านิยมและความเชื่อของผู้ชมมีผลต่อการตีความและการให้คุณค่ากับเนื้อหาของหมอลำ เช่น ผู้ชมที่ให้คุณค่ากับความกตัญญูและความเคารพผู้ใหญ่อาจชื่นชมหมอลำที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับค่านิยมเหล่านี้ ในขณะที่ผู้ชมที่มีมุมมองที่แตกต่างอาจตีความเนื้อหาเดียวกันในแง่อื่น ประสบการณ์ชีวิตส่วนตัวของผู้ชมมีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำ เช่น ผู้ชมที่เคยมีประสบการณ์ชีวิตคล้ายกับเรื่องราวที่นำเสนอในการแสดง อาจรู้สึกเชื่อมโยงและเข้าใจความรู้สึกของตัวละครได้ดีกว่า ทั้งสถานะทางสังคมของผู้ชม เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ อาจมีผลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำ เช่น ผู้ชมวัยรุ่นอาจชื่นชอบหมอลำที่มีเนื้อหาทันสมัยและดนตรีที่สนุกสนาน ในขณะที่ผู้ชมวัยสูงอายุอาจชื่นชอบหมอลำแบบดั้งเดิมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติสอนใจ นอกจากนี้บริบททางสังคมและการเมืองที่มีต่อสถานการณ์ทางสังคมและการเมืองในปัจจุบันอาจมีผลต่อการตีความและการให้คุณค่ากับเนื้อหาของ

หมอลำ เช่น ในช่วงที่มีความขัดแย้งทางการเมือง ผู้ชมอาจตีความเนื้อหาของหมอลำในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมือง การเข้าถึงสื่อและเทคโนโลยีมีผลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชมในยุคดิจิทัลด้วยเช่นกัน ผู้ชมสามารถเข้าถึงการแสดงหมอลำได้ง่ายขึ้นผ่านช่องทางออนไลน์ และสามารถแสดงความคิดเห็นและมีปฏิสัมพันธ์กับศิลปินได้ทันที 2) ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ชม เช่น ความคุ้นเคยกับ หมอลำ ซึ่งมาจากหมู่บ้านเดียวกัน จังหวัดเดียวกัน และความสนใจในวัฒนธรรมอีสานซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมในการแสดงประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ชมซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายและความผูกพันกับการแสดงหมอลำ การเข้าใจถึงประสบการณ์ที่หลากหลายของผู้ชม ช่วยให้ศิลปินและผู้จัดการแสดงสามารถออกแบบและนำเสนอการแสดงที่ตอบสนองความต้องการและสร้างความประทับใจให้กับผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ชมมีบทบาทสำคัญในการรับรู้และการมีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำ โดยประสบการณ์เหล่านี้หล่อหลอมความเข้าใจ ความรู้สึก และการตอบสนองต่อการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ปัจจัยด้านประสบการณ์ส่วนตัวที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชมหมอลำ ความคุ้นเคยกับหมอลำ ผู้ชมที่มีประสบการณ์ในการชมหมอลำบ่อยครั้ง หรือเติบโตมาในสภาพแวดล้อมที่มีหมอลำเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต มักจะมีความคุ้นเคยกับรูปแบบการแสดง ภาษา และวัฒนธรรมที่หมอลำนำเสนอ ทำให้พวกเขาสามารถเข้าใจและซาบซึ้งกับการแสดงได้ลึกซึ้งกว่าผู้ชมที่ไม่คุ้นเคย ความทรงจำและความผูกพันส่วนตัวอาจมีประสบการณ์ส่วนตัวที่เชื่อมโยงกับหมอลำ เช่น ความทรงจำในวัยเด็กเกี่ยวกับการชมหมอลำชื่อคณะวงหมอลำ (อนันต์ศักดิ์ พลแก้วเกษ, 2561) หรือความผูกพันกับเพลงหมอลำบางเพลงที่ทำให้พวกเขานึกถึงเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญในอดีต ซึ่งประสบการณ์เหล่านี้จะส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกที่มีต่อการแสดง ความสนใจและรสนิยมส่วนบุคคล ผู้ชมแต่ละคนมีความสนใจและรสนิยมที่แตกต่างกัน บางคนอาจชื่นชอบหมอลำแบบดั้งเดิม บางคนอาจชอบหมอลำที่ผสมผสานความทันสมัย หรือบางคนอาจสนใจเฉพาะหมอลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นสังคม ความสนใจและรสนิยมเหล่านี้มีผลต่อการเลือกชมและการมีส่วนร่วมในการแสดง ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหมอลำ เช่น ประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ มักจะสามารถตีความและซาบซึ้งกับการแสดงได้ลึกซึ้งกว่าผู้ชมที่ไม่มีความรู้พื้นฐาน ด้านทัศนคติและความเชื่อของผู้ชมเกี่ยวกับหมอลำและวัฒนธรรมอีสานมีผลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วม เช่น ผู้ชมที่มองว่าหมอลำเป็นศิลปะที่ล้าสมัยอาจไม่ค่อยสนใจการแสดง ในขณะที่ผู้ชมที่เห็นคุณค่าของหมอลำในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมจะมีความกระตือรือร้นในการชมและมีส่วนร่วมมากกว่า ตัวอย่างอิทธิพลของประสบการณ์ส่วนตัว ผู้ชมที่เติบโตในชนบทอีสานและเคยชมหมอลำตั้งแต่เด็ก อาจรู้สึกอบอุ่นและคุ้นเคยเมื่อได้ชมหมอลำอีกครั้ง ทำให้พวกเขามีส่วนร่วมในการแสดงอย่างเต็มที่ ผู้ชมที่เคยมีประสบการณ์อกหัก อาจรู้สึกสะเทือนใจและอินไปกับเพลงหมอลำที่พูดถึงความรักที่ไม่สมหวัง ผู้ชมที่สนใจประเด็นสังคมอาจรู้สึกตื่นเต้นและมีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับปัญหาสังคม

บทสรุป

ศิลปะการแสดงหมอลำอีสานเป็นมากกว่าการแสดงเพื่อความบันเทิง แต่เป็นสื่อที่สำคัญในการสร้างความหมายและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ชมบนจุดประสมสุข” (moment of happiness) ระหว่างผู้ส่งสาร คือ หมอลำ และผู้รับสาร คือ ผู้ชม (กฤษณ์ คำนนท์, 2566) ซึ่งหมอลำสะท้อนถึงวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของคนอีสานและการสื่อสารประเด็นทางสังคม การเมืองได้เป็นอย่างดี ผ่านการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม หมอลำยังคงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย นอกจากนั้นหมอลำเป็นสื่อที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติในการสร้างความหมายและการมีส่วนร่วมของผู้ชมด้วยการร้อง/เต้นตาม แสดงความเห็นระหว่างการรับชม มอบเงิน/มอบของขวัญให้นักแสดงและติดตามหมอลำผ่านสื่อสังคมจนกลายเป็นความภักดีต่อวงหมอลำเฉพาะบางคณะซึ่งเป็นคณะโปรดเป็นประจำจนสนับสนุนด้วยการซื้อของที่ระลึกของคณะนั้นมาสะสม จากการศึกษาการตีความและการตอบสนองของผู้ชมต่อการแสดงหมอลำ ตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ชม ช่วยให้เข้าใจถึงพัฒนาการของหมอลำในฐานะสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารวัฒนธรรมและสร้างความผูกพันในสังคมศาสตร์และศิลป์ ด้านอุตสาหกรรมบันเทิงเชิงวัฒนธรรมที่ยังคงได้รับความนิยมร่าบจนปัจจุบันและสืบทอดต่อไปตราบนานเท่านาน (รินดา ประกอบบุญ, 2567 หน้า 204)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฤษณ์ คำนนท์. (2566). การสื่อสารด้วยการแต่งหน้าของหมอลำในฐานะอวัจนภาษา. *วารสารนิเทศสยามปริทัศน์*, 22(2), 292-302.
- จินดา แก่นสมบัติ. (2559). เพลงลูกทุ่งหมอลำ: จากเพลงพื้นบ้านอีสานแพร่กระจายเข้าสู่เมืองกรุง. *วารสารวิถีสังคมมนุษย์*, 4(1), 153-173.
- ฉัตรชัย พิศพล. (2565). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความจงรักภักดีของแฟนคลับหมอลำวงระเบียบวาทะศิลป์. *วารสารราชภาคย์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 16(48), 218-233.
- ณัฐชดา วิจิตรจามรี. (2566). *ทฤษฎีการสื่อสาร*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณัฐวุฒิ อุ่นท. (2560). เทคนิควิธีการลำของหมอลำฉลาด ส่งเสริม (ป. ฉลาดน้อย). *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 9(1), 67-83.
- นรชน โทบุตติ และพิภัส สอนโย. (2566). กระบวนการถ่ายทอดหมอลำกลอนของหมอลำละมุลปากไฟ. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(1), 12-20.
- ปณณทัต ลำเพ็ญ และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2564). การแสดงหมอลำคณะเสียงอีสาน. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 5(3), 76-83.

- พนม คล้ายยา, อภิภู กิตติภรณ์, จินต์สิริ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, วรชยุต คงจันทร์, จุติพร ปริบุญกุล, มธุชา ศิริวรรณ, ยศพล ชูติปัญญาบุตร, อรุโณทัย วรรณถาวร, ภคมินทร์ เสวตพัฒนโยธิน, ภีรกาญจน์ ไคนุ่นนา, ธนพล เซาว์วานิชย์ และกมลรัตน์ กิจรุ่งไพศาล. (2565). *นิเทศศาสตร์: กระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่ และวิธีวิทยาการวิจัย*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผจญ พิบัง. (2564). การบรรเลงกลองชุดประกอบการแสดงหมอลำ: พัฒนาการ และกลวิธีในการบรรเลง. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 15(1), 1-26.
- รินดา ประกอบบุญ. (2567). หมอลำกับการสร้างพื้นที่การยอมทางสังคมในนาทกรรม“ศิลปินพื้นบ้าน”. *วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 4(3), 194-205.
- ลักขณา ลัดเหลา และเจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2565). กระบวนการถ่ายทอดลีลาการรำรำแบบเสรี หมองของนางเอกหมอลำ. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด*, 16(3), 43-50.
- วรกร สีโย. (2561). การบรรเลงแซกโซโฟนประกอบการแสดงหมอลำในอีสาน. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*, 5(1), 261-280.
- วสันต์ ขาพิทักษ์, ศุภกร บุญอรัญ และอนันต์ศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2564). สัญญะความเป็นอีสานบนเวที หมอลำหมู่ในฤดูกาล 2561-2563. *วารสารภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม*, 10(2), 27-50.
- วุฒิสัทธี จีระกมล. (2563). หมอลำผีฟ้า ภูมิปัญญาแห่งการรักษาบ้านคอนสวรรค์. *วารสารช่อพะยอม*, 31(1), 11-32.
- ศุภศิลป์ น้อยแวงพิมพ์ และอรุณมัย จันทร์มาลา. (2566). ธุรกิจบันเทิงหมอลำ คณะสาวน้อยเพชรบ้านแพง ในบริบทวิถีชีวิตปกติใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 7(3), 191-199.
- ศิวาพร ฟองทอง, วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, ประเสริฐ วิจิตรนพรัตน์, ศิริศักดิ์ เหล่าจันทาม, รพีพรรณ แคนลาด, อัจฉราภรณ์ มงคลคำ, อัษฎาวุฒิ ศรีทน, และศุภชัย เสถียรหมั่น. (2565). *หมอลำ กับเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของคนอีสาน* (เล่ม 1): หมอลำกับเศรษฐกิจสังคมของคนอีสาน. รายงานฉบับสมบูรณ์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศิริเพ็ญ อุตโพบูลย์, วินัย จำป่ออัน และจุฑามาส ชมผา. (2559). ศิลปินแห่งชาติปราชญ์ด้านหมอลำ ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(1), 97-110.
- สรารุช ศรีหาโคตร. (2565). การปรับตัวของหมอลำท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมใน ศตวรรษที่ 21. *วารสารแก่นดนตรีและการแสดง*, 4(2), 79-94.
- สุรศักดิ์ สาระจิตร. (2564). หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ปลาย ทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520). *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 8(2), 139-168.
- หิรัญ จักรเสน. (2561). หมอลำพื้น. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 10(1), 293-317.

อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ และชาญยุทธ สอนจันทร์. (2561). ศึกษาวัฒนธรรมการตั้งชื่อคณะหมอลำเรื่อง
ต่อกลอนในภาคอีสาน. *วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, 7(2), 26-50
อภินันท์ บัวหภักดี. (2561). หมอลำ การแสดงแห่งชีวิต จิตวิญญาณอีสาน. *วัฒนธรรม*, 57(3), 88-93

ภาษาอังกฤษ

- Lau, F., & Yano, C. R. (Eds.). (2018). *Making waves: Traveling musics in Hawai'i, Asia, and the Pacific*. University of Hawai'i Press.
- Miller, T. E. (1985). *Traditional music of the Lao: Kaen playing and molam singing in Northeast Thailand*. Greenwood Press.
- Miller, T. E., & Williams, S. (Eds.). (2008). *The garland handbook of Southeast Asian music*. Routledge
- Reynolds, C. J. (1998). Globalization and cultural nationalism in modern Thailand. In J. S. Kahn (Ed.), *Southeast Asian identities: Culture and the politics of representation in Indonesia, Malaysia, Singapore, and Thailand* (pp. 115-145). Institute of Southeast Asian Studies.
- Wannaudom. P. (1984). *Mor lam singing of Northeast Thailand*. The Ohio State University.